

rine Kırım hanlarına veya İbrâhim Hanzâdeler'e biat edilmesi yolunda fikirler ileri sürülmesi (Baltacı Mehmed Paşa'dan Vâlide Sultan'a 1723 tarihli mektup, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kitavuzu*, I, vesika nr. 10) bu ailenin zenginlik ve gücünün açık bir ifadesidir. XVIII. yüzyılda gücü daha da artan ailenin çocuklarına devrin tanınmış müderrisleri ders veriyordu. Bunların himayesine giren müderrislerden Musli Efendi ile Hüseyin Efendi "Hanzâde hocası" lakabıyla anılmıştır (Şeyhî, II, 72-73, 637).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.RSK, nr. 1477, s. 11, 24, 42; nr. 1481, s. 60, 69; nr. 1484, s. 7, 34; nr. 1486, s. 3; Selânikî, *Târih* (İpsirli), s. 147, 390, 608, 696; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 274; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Ed. Fak. Genel Kitaplık, nr. TE 80, s. 93, 553-554; Naîmâ, *Târih*, I, 296; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1979, II, 317; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 153; II, 72, 73, 637; Râşid, *Târih*, II, 361; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 38; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 28; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kitavuzu*, I, İstanbul 1938, vesika nr. 10; T. Gökbilgin, "İbrahim Han", *İA*, V/2, s. 894-896; J. H. Mordtmann, "İbrahim Khân", *EP* (Ing.), III, 995.

FERİDUN EMECEN

İBRÂHİM el-HARBÎ

(bk. HARBÎ).

İBRÂHİM el-HAVVÂS

(إبراهيم الخواص)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed el-Havvâs
(ö. 291/904)

Riyâzet ve tevekküle önem vermesiyle tanınan ilk dönem sûfilerinden.

Sâmerrâ'da dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda ise Bağdat'ta doğduğu kaydedilmektedir. Dönemin meşhur sûfilerinden Hayr en-Nessâc ile tanıştıktan sonra tasavvufa yöneldi. Yüsf b. Hüseyin er-Râzî ve Ebû Abdullah el-Mağribî'den istifade etti. Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî, Mimsâd ed-Dîneverî, Hallâc-ı Mansûr ile de görüş alışverişinde bulundu. Mekke, Medine, Dımaşk, Kûfe, Kâdiye başta olmak üzere birçok yeri dolaştı. Hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Rey'de vefat etti. Balıkçılık yaparak geçimini sağlayan İbrâhim el-Havvâs'ın, "Onlar bizi zikrediyorlar, geçimini temin edecek başka meslek bulamadın mı?" diye bir ses duyunca bu işi bıraktığı ve hurma

yaprağından zenbil örüp satarak geçindiği, bundan dolayı da "Havvâs" lakabını aldığı rivayet edilir.

İbrâhim el-Havvâs'ın en önemli özelliği tevekkül konusuna ağırlık vermesi, tasavvuf anlayışını bu terimle bağlantılı olarak anlatmasıdır. Kelâbâzî kendisini eser veren sûfiler arasında kaydederken Sülemî de *Kitâbü'l-Mütevekkilîn* adlı telifinden iktibaslar yapmıştır.

İbrâhim el-Havvâs'a göre tevekkül kalbin mala ve mülke, genel olarak da yaratılmış olan şeylere güvenmeyip sadece Allah'a dayanması, Allah'ın kendisine istediklerini verdiği zaman hissettiği duygularla vermediği zamanki duygularının aynı olmasıdır. Günlerce süren yolculuklarını bu esaslara bağlı olarak yapan İbrâhim el-Havvâs, bununla birlikte iğne ipilik, su matarası ve makas gibi aletleri taşımaya da tevekküle aykırı bulmamıştır. Onun bu tavrı, daha sonra Ebû Nasr es-Serrâc ve İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından örnek davranış olarak gösterilmiştir. İbrâhim el-Havvâs'a göre tevekkülün sabır, rızâ, muhabbet şeklinde üç derecesi vardır. Kişi sabretmeli, Allah'ın kendisi hakkında verdiği hükme razı olmalı ve onu sevmelidir; kendini ana kucağındaki çocuk gibi emin hissetmeli, kendisi için takdir edilenlerin değişmeyeceğine inanmalıdır. Hiç kimseden sadaka almayan, kazancının bir kısmını yetim ve dulalara ayıran İbrâhim el-Havvâs, genellikle seyahat ve tecrid halinde bulunmasına rağmen ne ile geçindiğini soranlara cevap olarak anasının karnındaki çocuğun, denizdeki balıkların ve yabani hayvanların geçimini örnek göstermiştir.

İbrâhim el-Havvâs, fakrı "kimseden şikâyet etmemek ve ihtiyaçları gizlemek" şeklinde tarif eder. Ona göre fakr peygamberlerin ve sâlihlerin elbisesidir; şerefi ondan gelmektedir. Fakir halini aziz bilir ve kimseye anlatmaz. Bütün vakitlerini aynı rahatlık içinde geçirir. Fakir bir ihtiyacı olduğu zaman Allah'a yönelmeli ve sadece O'ndan istemelidir; böyle olmadıkça kemale eremez. Fakr konusunda doğruluk ve samimiyetin alâmeti ihtiyacın karşılanmaması halinde daha çok memnun olmaktır.

Sâliklerde bulunması gereken özelliklerle sıralarken İbrâhim el-Havvâs yaratıklara şefkatle bakmak, halkın eziyetlerine katlanmak, insanlara öğüt vermek, düşmanlıkları ortadan kaldırmak, alçak gönüllülüğten ayrılmamak, mârifetullahı önem vermek, temizliğe dikkat etmek, şeytana düşman olmak gerektiğini özel-

likle vurgulamıştır. Ona göre bildiğiyle amel eden âlimin ilmi, yaptığını tavsiye edip yapamadığını söylemeyen ârîfin irfanı, sırf Allah için namaz kılanın ibadeti, ihtirastan uzaklaşıp Allah rızasını arayanın iradesi ideal hasletlerdir. Dünyevî arzulara meyleden, rızık endişesiyle yarımı düşünen, boş şeyleri seven, din kardeşini kıskanan kişinin kalbi hikmetten nasibini alamaz. Kalbin hastalıklarını tedavi eden ilâçlar şunlardır: Mânası üzerinde düşünerek Kur'ân-ı Kerîm okumak, az yemek, geceleri ibadet etmek, seher vakti niyaz ve istiğfarda bulunmak, iyi insanların sohbetlerine katılmak.

Sabrın külfetine katlanmayı mârifetin vasıtası olarak gören İbrâhim el-Havvâs, verai "kulun bütün dikkatini Allah'ın rızasına çevirmesi" olarak tarif etmiştir (Sülemî, *Tabakât*, s. 285). Muhabbetin göstergesi Allah'tan başka sevilen şeyleri terkettir. Müsiki ve semaa karşı çıkmayan İbrâhim el-Havvâs, dostlarına özellikle seher vaktini değerlendirmelerini tavsiye etmiş, konuyla ilgili şiirlerin yardımıyla gönül dünyalarını genişletmenin yollarını göstermiştir. Kûfe'de ziyaret ettiği Hallâc-ı Mansûr'un, "Bunca seyahatin sırasında çölleri geçerken ne yaptın?" sorusuna, "Daima tevekkül halinde bulundum" cevabını verince Hallâc, "Yazıklar olsun! İcini düzeltmek için ömrünü tükettin, tevhidteki fenâ nerede kaldı?" diyerek onu tenkit etmiştir (Hücvîrî, s. 320).

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'*, s. 75, 87, 199, 232, 250, 260; Kelâbâzî, *et-Taarruf* (Uludağ), s. 60, 152, 217; Sülemî, *Tabakât*, s. 284-286; a.mlf., *Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemî'nin Risâleleri* (nşr. ve trc. Süleyman Ateş), Ankara 1981, s. 50, 53, 58, 106-107, 127; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 326-330; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 7-10; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), s. 72, 117; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 257, 319, 320, 322, 424, 427, 485, 553, 564; Gazzâlî, *İhyâ*, Beyrut 1997, II, 346, 354; III, 225, 234; V, 144, 147, 261, 262; VI, 53; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIII, 26; a.mlf., *Şifâtü's-şafve*, II, 527; IV, 98-102; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 407, 410, 560, 572, 609-619; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire, ts., II, 139; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 185, 187-189, 260, 272; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 83; L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1928, s. 132, 239, 271, 318, 320; A. Schimmel, *Tasavvufun Boyutları* (trc. Ender Gürol), İstanbul 1982, s. 110.

MUSTAFA BAHADIROĞLU

İBRAHİM HİLMİ

(bk. ÇİĞİRAÇAN, İbrahim Hilmi).